

Szerzők, jogok, díjak, kérdőjelek...

Beszélgetés Bendzsel Miklóssal, a Magyar Szabadalmi Hivatal elnökével

NAGY BEATRIX HAVASKA

nbh@mailbox.hu

Az utóbbi hetekben számos véleményt olvashattunk a sajtóban a szoftverekkel kapcsolatos jogdíjak és szabadalmi díjak problémáiról. Igyekeztünk megismerni egy elismert szakértő véleményét. Ennek eredménye olvasható az alábbi interjúban.

Az internetre felkerült anyagoknál hogyan lehet megállapítani, hogy kinek jár és kinek nem jár szerzői jog? Vagy az internetre is automatikusan vonatkoznak a szerzői jogi szabályok? Mi számít illegális letöltésnek az internet esetében?

Minden, ami végbemegy az interneten, az az e világon található számítógépek között történik, az e világon található kommunikációs csatornákon megy keresztül, az e világban lévő művek és egyéb tartalmak felhasználásával, az e világban élő emberek között. Semmi sem indokolja tehát, hogy ami az internet világában történik (pl. szerződéskötés, kereskedelem, adatvédelem, stb.), arra ne vonatkozzanak a jog előírásai, tehát a szerzői jog szabályrendszere is.

Az internetes tartalomszolgáltatás a szerzői jogi terminológiában nyilvánossághoz való közvetítésnek minősül. Az egyedi lehívásra való hozzáférhetővé tétel folyamatában erre akkor kerül sor, amikor a művek, előadások és hangfelvételek digitális formában eljutnak a közönség azon tagjaihoz, akik hozzákapcsolódtak a szolgáltatáshoz. A már nyilvánosságra hozott irodalmi és zeneművek, előadások, valamint képző- ipar- és fotóművészeti alkotások nyilvánosság számára történő hozzáférhetővé tétele közös jogkezelői jogosítással valósulhat meg. (Kivéve abban az esetben, a szerző vagy más jogosult külön nyilatkozattal „kivonja” a műveit, teljesítményeit a közös jogkezelés alól.) Ez azt jelenti, hogy e szellemi teljesítmények internetes felhasználására az Artisjus-al (az irodalmi és zenei szerzők képviselőjében), az Előadóművészi Jogvédő Irodával (az előadóművészek képviselőjében) és a Hungart-al (a képzőművészek és fotóművészek képviselőjében) kell szerződni. Hangfelvételek és filmalkotások on-line felhasználása nem tartozik a közös jogkezelés körébe, így értelemszerűen szükség van a hangfelvétel kiadók és a filmelőállítók egyedi engedélyére. Az adatbázisok online jogosítására is az érintett jogosultól (az esetek többségében az előállítótól) kell egyenként engedélyt kérni.

Akkor beszélhetünk tehát illegális letöltésről, ha az említett felhasználási engedélyek hiányoznak. Ezek meglétéért elsősorban a kérdéses tartalom (például

egy honlap) előállítója, másodsorban a tartalomszolgáltató felel. A köztes szolgáltatók felelőssége többnyire korlátozott. A nem jogosított tartalmak fogyasztóinak, letöltőinek a felelőssége is megállapítható, hiszen engedély nélkül végeznek szerzői jogi szempontból releváns cselekményeket pl. többszörözést.

Ön szerint Bill Gates munkái során végzett-e olyan mértékű szellemi tevékenységet, munkát, hogy a világ összes géphasználójától jogdíjat kér? És ha ezek a programok két-három év múltán elévülnek, jogos-e, hogy utána is fizetnek jogdíjat?

Úgy gondolom, hogy nem a Magyar Szabadalmi Hivatal elnökének tiszte megítélni Bill Gates, illetve a nevével fémjelzett szoftvergyártó cég szellemi investícióját, kreativitását és az ebből származó bevétel (jogdíj) mértékének jogosságát. Azt azonban tudni kell, hogy a Microsoft nem egy emberből áll. Egyfelől e szoftvergyártó óriás, programozók, kutatók százait, ha nem ezreit foglalkoztatja. Hihetetlen összegeket fordít fejlesztésekre, amely befektetésnek – különösen, ha az tömegmérétekből forgalmazott termékben ölt testet – valahol meg kell térülniük. A befektetett és hasznosítható produktumokban materializálódó tudást a civilizált világban minden országában védi a szellemi tulajdon jogi intézményrendszere.

Másfelől Bill Gates nem egyszemélyes tulajdonosa a Microsoftnak. E világcégnek számtalan tulajdonosa van (leginkább kisorosztványesek), akiknek az érdekeit is figyelembe kell vennie a cég menedzsereinek. Ez szintén piaci szemlélet: egy cég vezetése nem hagyhatja figyelmen kívül tulajdonosainak legfontosabb érdekét, jelesül azt, hogy a lehető legkisebb ráfordítással a lehető legnagyobb profitot, nyereséget érje el.

A két-három éves elévülésre vonatkozó kérdés nem teljesen világos. Ha a kérdést úgy tesszük fel, hogy indokolt-e jogdíjat szedni azután is, hogy a szoftver már elavult, a válaszom a következő:

Egy szoftver nyilvánvalóan csak addig piacképes, amíg igény van rá. Ha egy szoftverfejlesztő új változattal vagy újabb operációs rendszerrel jelenik meg, akkor az erre átálló fogyasztók (vagy maguk a fejlesztő cégek) többnyire kivonják a régi alkalmazásaikat. Amennyiben a felhasználási szerződés alapján hosszabb, az adott szoftver elavulási idején túlmenő időszakra állapít meg jogdíjfizetési kötelezettséget, akkor az a kötelelem polgári jogi vagy versenyjogi oldalról támadható meg.

Mi a véleménye az operációs rendszerek használati díjáról?

Ha a kérdés a szoftverek szabadalmaztathatósága körül kibontakozott vitával és kormányzati állásponttal van kapcsolatban, akkor a válaszom a következő.

A számítógéppel megvalósított találmányok szabadalmazhatóságáról szóló EK irányelvjavaslat az Európai Szabadalmi Egyezmény alapján kialakult szabadalmazási gyakorlatot tükrözi. Célja, hogy a szabadalmazásnak az amerikai mintára történő további liberalizálását megakadályozza, továbbá, hogy ezáltal az Európai Bíróság értelmezési hatáskörét erre a területre is kiterjessze, így befolyásolva az Európai Szabadalmi Hivatal tevékenységét. Érdemes összefoglalni azokat az érveket, amelyek indokolják, hogy Magyarország továbbra is támogassa az irányelvjavaslat tárgyában az EU Versenyképességi Tanácsának 2004. május 18-i ülésén elfogadott politikai megállapodást:

Az irányelvjavaslat az Európai Szabadalmi Egyezmény (ESZE) alapján kialakult status quo-t tükrözi, nem teszi lehetővé olyasféle számítógépi találmányok szabadalmazását, amelyekre eddig az Európai Szabadalmi Hivatal (ESZH) nem adott szabadalmat. Ez volt az Európai Bizottság szándékolt célja is az irányelvjavaslattal, és ennek a célnak a megvalósítását támogatták a tagállamok a Versenyképességi Tanácsban.

Az irányelv hiányában az ESZH könnyebben követhetné – szabadalomengedélyezési gyakorlatának további liberalizálásával – az Amerikai Egyesült Államokban kialakult joggyakorlatot, ami éppen ellentétes volna az irányelvjavaslat ellenzőinek céljaival.

Az irányelvjavaslat főbb gazdasági céljai között szerepel a jogbiztonság erősítése és ezzel a gazdasági döntésekhez szükséges kiszámíthatóság megteremtése. Ugyancsak fontos szempont az egyes tagállamok joggyakorlatában jelentkező különbségek megszüntetésével az egységes belső piac zavartalan működésének a biztosítása. Hangsúlyos cél az európai informatikai ipar versenyképességének erősítése a világpiacra, főként amerikai és japán versenytársaikhoz képest. Végül, de nem utolsó sorban – éppen a Magyar Szabadalmi Hivatal szakpolitikai célkitűzéseivel összhangban – az irányelvjavaslat ösztönözni fogja az innovációt és az alkotó tevékenységet e fontos csúcstechnológiai területen. A tudástőke szerepének felértékelődésével párhuzamosan, Magyarország alapvető érdeke, hogy ösztönözze a kutatási-fejlesztési, illetve az olyan csúcstechnológiai területekre eső befektetéseket, mint az informatika, illetve a „szoftveripar”. Az irányelvjavaslat ellenzői többnyire olyan tanulmányokra hivatkoznak e körben, amelyek a javaslat előterjesztését megelőzően születtek, illetve nem az európai helyzetre, hanem az USA-ban kialakult viszonyokra vonatkoznak. Még e tanulmányok is csak a szoftver önmagában való szabadalmazhatóságát kritizálják, amit az irányelvjavaslat viszont kizárna.

Ha pedig a „vékonyabb pénztárcájú” szoftverfejlesztők mint kisvállalkozások felől közelítjük meg kérdést, akik kétségkívül kis mértékben veszik igénybe a

szabadalmi rendszert (aminek jórészt a kellő ismeretek és a pénzügyi források hiánya lehet az oka), akkor korántsem az a megoldás, hogy a hozzáférés lehetőségét (tehát bizonyos technikai területhez tartozó találmányok szabadalmazhatóságát) szüntetjük meg, hanem az, hogy javítjuk e vállalkozások esélyeit a szabadalmi rendszer előnyeinek hatékony kihasználására.

Szeretném eloszlatni azt a félreértést, hogy akár a szabad szoftver, akár a nyílt forráskódú szoftver ingyenes szoftvert jelentene. Valójában olyan üzleti modellről van szó, amely a szerzői jogra épül és olyan szerzői jogi felhasználási engedélyeket alkalmaz, amelyekkel a résztvevők lemondanak egymás között szerzői jogaik gyakorlásáról a szoftver fejlesztése, használata és terjesztése kapcsán. Ebben az esetben a szerzői felhasználási engedély az ingyenes, viszont kizárna bármiféle jog- és kellékszavatosságot a szoftverrel kapcsolatban, és ugyancsak kizárják a fejlesztő felelősségét a szoftver hibái miatt bekövetkezett károkért.

Az új szabályok szerint, ha két embernél több hallgat egy előadást, zeneszámot azután már jogdíjat kellene fizetniük. Szélsőségesen megfogalmazva a kérdést, ha egy anya a gyermekeinek este elénekel egy dalt, azután már jár-e a szerzői jogi jogdíj? A törvény megfogalmazása nem pontatlan és szélsőséges egy kissé?

1999 óta változatlan a szerzői jogi törvénynek azon rendelkezése, miszerint a szerző kizárólagos joga, hogy művét nyilvánosan előadja, és hogy másnak erre engedélyt adjon. Az előadás nyilvánossága esetén az a döntő kritérium, hogy a nézők, hallgatók köre meghaladja-e családiasság körét. Amennyiben meghaladja, úgy a mű előadása szerzői engedélyéhez kötött, és díjazásra tarthat igényt, ellenkező esetben, mint az Ön által felhozott szép példában a gyermekeinek éneklő édesanya, a szabad felhasználások körébe esik. A válasz egyben rámutat arra is, hogy a több évtizedes bírói gyakorlaton és nemzetközi megállapodáson nyugvó törvény egzakttól mentes megoldásokat tartalmaz.

A jogszabály szerint a kazetta, CD ára, amit a boltban megveszek – az üres is – már tartalmazza a művész és a jogvédő iroda részét. Mégis általánosan elterjedt, hogy ez a gyakorlatban nem így működik. Sőt, többször is megfizettetik velem a díjakat. Hogy is működik ez a gyakorlatban? És hogy működik mindez a megvásárolt koncert-, előadás-, és színházjegyek esetében?

Az üres hordozók fogyasztói, végfelhasználói árába csakugyan be van építve a jogdíj, ami feljogosítja a kazetta, CD tulajdonosát arra, hogy erre – kizárólag magáncélra, tehát mindenfajta jövedelemszerzési lehetőséget kizárva – hangfelvételt vagy filmalkotást másoljon. Nem árt tudni, hogy mentességet élveznek ez alól az exportált termékek, valamint az üzletszerűen hang- és képhordozó másolását végző vállalkozásoknak történő értékesítés. Néhány éve kis hologramos

matrica igazolja, hogy a kazetta, írható CD után a forgalmazó megfizette a jogdíjat. Érdemes megjegyezni, hogy a 2001/29/EK irányelv (az ún. INFOSOC-irányelv) előírása szerint a magáncélú másolás díjának megállapításakor figyelembe kell venni a hatásos műszaki intézkedések alkalmazását. Ebből az következik, hogy a díjnak tükröznie kell azt is, hogy alkalmaznak-e hatásos műszaki intézkedéseket a másolás megakadályozására, korlátok között vagy ellenőrzés alatt tartására. Konkrétabban: a díj összegének a megállapításánál figyelembe kell venni azt, hogy az érintett üres kép- és hanghordozókat milyen arányban lehet magánmásolásra felhasználni ingyenesen, illetve díjfizetés ellenében. Ez a magyarázata annak, hogy a szerzői jogi törvény 2004. május 1-jétől hatályos módosítása változtatott a díjfelosztási arányokon: 45% illeti meg a zeneszerzőket és az írókat (korábban 50%), 30% az előadóművészeket (korábban is ennyi volt) és 25% a hangfelvétel-előállítókat (korábban 20%). A törvényalkotó tehát éppen hogy visszaigazolta a gyakorlat által felvetett igényeket.

Az üres hordozók esetében tehát nem beszélhetünk többszörös jogdíjfizetésről. Nincs erről szó más zenefelhasználások esetében sem, hiszen minden egyes felhasználás – jellemzően közvetlen (pl. koncert), vagy közvetett (pl. éttermi háttérzene) bevételszerzés célját szolgáló nyilvános zeneszolgáltatás – után külön-külön jogdíjat kell fizetni. A diszkó rendezvények után fizetendő nyilvános előadási jogdíj megfizetése (az Artisjus-nak) nem váltja ki a lemezbemutató műsorszolgáltatás céljából készült CD-R többszörözés után fizetendő jogdíjat (a MAHASZ-nak). Koncertek, egyéb előadások esetében a létesítmény alapterülete vagy befogadóképessége alapján határozzák meg a jogdíj mértékét, amit a fenntartó, szervező minden bizonnyal érvényesít a belépőjegy árában. Ezeket a tarifákat maguk a közös jogkezelő szervezetek állapítják meg, korántsem minden kontroll nélkül. A jogdíjközleményeket évről évre a nemzeti kulturális örökség minisztere hagyja jóvá. Nem árt tudni, hogy a kulturális tárcának 2004-től a Magyar Szabadalmi Hivattaltól is véleményt kell kérnie a közös jogkezelő szervezetek díjszabásairól. A törvény emellett véleményezési jogot biztosított az informatikai és hírközlési miniszternek is az ún. lehívásra való hozzáférhetővé tételre, vagyis az internetes műtovábbításra irányadó díjszabási feltételek tekintetében.

Van-e arra lehetőség, hogy a szerzői jogdíj helyett valami olyan díjat vagy költséget vezetnének be, ami ellenőrizhetőbb és hatékonyabban működik, mint a jelenlegi rendszer? Meg lehet-e akadályozni, hogy az internetre felkerüljenek zeneszámok, előadások?

A szerzők, alkotók méltányos díjazására való igény egyidős a modern szerzői jogok történetével. Pillanatnyilag nincs olyan lehetőség, amely a jelenlegi díjazási rendszert ellenőrizhetőbbre és hatékonyabbra változtatná fel. Egyes teoretikusok ugyan felvetették egyfajta globális átalány bevezetésének lehetőségét, de ez jelen-

leg ellentétes a vonatkozó nemzetközi egyezményekkel. Másfelől nem is lenne méltányos, ha a szerzők nem rendelkezhetnének műveik felhasználásának hasznából. Kérdésének második felére is röviden lehet válaszolni; a mai korszerű hangrögzítési technológiák eredményeként bárki, bármilyen zeneszámot, előadást feltölthet az internetre, amely napjainkra elképzelhetően széles kulturális kínálatot eredményezett.

Lehet-e egy olyan egzakt módszert találni, ahol a mű értéke és az annak hasznosításából eredő haszon összeegyeztethető-e a szerzői joggal?

Ilyen „egzakt módszerről” nincsen tudomásom, de utalnék a digitális közös jogkezelés, vagy a lap olvasói előtt ismertebb rövidítéssel nevezve, a DRM fontosságára, amely az európai egységes belső piacon jelentős eszközzé válhat az új digitális szolgáltatások vonatkozásában. A DRM rendszereket a jogok tisztázására, a fizetés biztosítására, a jogkövető magatartás kijelölésére és a jogérvényesítésre alkalmazhatják a jogosultak. A kérdéshez szorosan kapcsolódik, és ezért néhány gondolatban említést tennék arról is, hogy a szerzői jogi alapú ágazatok gazdasági jelentőségének számszerűsítésére irányuló munkálatok nemzetközi szinten a 20. század második felében indultak meg. Az ENSZ szakosított szervezete, a Szellemi Tulajdon Világszervezete (közismert rövidítése: WIPO) ösztönzi a szerzői jog gazdasági jelentőségének vizsgálatát. Egy 2003-ban megjelent módszertani munkában összegzett tapasztalatok szerint elsősorban a fejlődő országokban és az átmeneti gazdaságokban jelenthet problémát a szerzői jogi alapú iparágak gazdasági hozzájárulásának a dokumentálása. A WIPO Lettország mellett hazánkat választotta ki és kérte fel a közép-kelet-európai térségben úttörő jelentőségűnek számító felmérésben való részvételre, amelynek koordinációs munkáit a Magyar Szabadalmi Hivatal látja el. 2003 októberében – a WIPO módszertani útmutató alapján – az Európai Bizottság készítettett egy hasonló felmérést az EU akkori tizenöt országára vonatkozóan. Jól mutatja a szerzői jogi alapuló ágazatok gazdasági jelentőségét, hogy 2002-ben az Unió tizenöt országában együttesen ezek az iparágak adták a GDP 5,3 százalékát!

Bármilyen termék vásárlása szabad elhatározás. Van-e arra lehetőség, hogy ezeket a vásárlásokat úgy, mint az Internet megjelenése előtt ellenőrizhetővé tegyék?

Alapvetően az interneten történő vásárlások, az elektronikus kereskedelmi kapcsolatok bármely típusánál, legyen szó akár a gazdálkodó szervezetek egymás közötti vagy a gazdálkodó szervezetek és a fogyasztók között létrejött ügyletekről, a szabályozásnak a forgalom biztonságát kell garantálnia, amelyre a fogyasztóvédelmi rendelkezések az irányadók. Szerzői jogi szempontból a beszélgetésünk kezdetén már szóba került internetszolgáltatók felelősségkorlátozása és az elektronikus törvényben szabályozásra került értesítési-eltávolítási eljárás jöhet számításba.